

In the name of Allah, the compassionate, the merciful

به نام خداوند بخشنده مهربان

- سرشناسه : هوشیاری، جعفر، ۱۳۵۹-
 عنوان و نام پدیدآور : مرزهای خانواده در روانشناسی و قرآن کریم / جعفر هوشیاری.
 مشخصات نشر : قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۴۴۴ق. = ۱۴۰۱.
 مشخصات ظاهری : ۵۳۶ ص. : جدول؛ ۵/۱۴ × ۵/۲۱ × ۵ س. م.
 شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۳۱۵-۱۸۲-۸
 وضعیت فهرست نویسی : فیبا
 یادداشت : کتابنامه: ص. [۴۲۵] - ۴۶۴؛ همچنین به صورت زیرنویس.
 یادداشت : نمایه.
 موضوع : خانواده‌ها -- جنبه‌های قرآنی / Families -- Qur'anic teaching /
 زناشویی در قرآن / Marriage in the Qur'an /
 خانواده‌ها -- جنبه‌های روانشناسی / Families -- Psychological aspects /
 جامعه المصطفیٰ العالمیة، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ : شناسه افزوده
 Almustafa International UniversityAlmustafa International Translation and : شناسه افزوده
 Publication center
 رده بندی کنگره : BP۱۰۴
 رده بندی دیویی : ۱۵۹/۲۹۷
 شماره کتابشناسی ملی : ۹۰۶۹۲۵۰
 مرجع تولید : مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی

BP1544

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است

مرزهای خانواده در روانشناسی و قرآن کریم

مؤلف: جعفر هوشیاری

چاپ اول: ۱۴۰۱ ش / ۱۴۴۴ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ / شمارگان: ۵۰۰ قیمت:

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸ تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴

تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵

◀ ایران، قم، بلوار محمد امین، سه راه سالاریه تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۲۱۳۳۱۰۶

pub_almustafa @pub_almustafa.ir miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت ● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری ● ناظر چاپ: ایوب جمالی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

مرزهای خانواده در روانشناسی و قرآن کریم

جعفر هوشیاری

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فرآوری اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی رحمته‌الله و مقام معظم رهبری عنه‌السلام می‌باشد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی و پژوهشی، در گرو نظام منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روزکردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

«جامعة المصطفی ص العالمیة» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیرایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون آموزشی و پژوهشی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی ص

فهرست مطالب

پیشگفتار ۱۳

بخش اول: درآمدی بر مرزهای خانواده

فصل اول: کلیات پژوهش ۲۱

مسئله پژوهش ۲۱

ضرورت پژوهش ۳۱

اهداف پژوهش ۳۳

واژگان اساسی پژوهش ۳۴

فصل دوم: چرایی تبیین مرزهای خانواده بر اساس قرآن کریم ۴۱

کاستی‌های روان‌شناسی خانواده ۴۱

مرجعیت علمی قرآن ۴۳

ظرفیت قرآن در روان‌شناسی خانواده ۵۱

برتری قوانین الهی بر قوانین بشری ۵۷

تفاوت مبانی مرزهای خانواده ۵۹

۱. الزام و تقنین؛ حقی الهی ۶۰

۲. تبعیت احکام از مصالح و مفاسد واقعیه ۶۴

۳. تقدس ازدواج و خانواده ۶۹

۴. نگاه سیستمی به خانواده ۷۳
۵. اهداف ازدواج و خانواده ۷۷
- فصل سوم: روش و مراحل تحقیق ۸۳

بخش دوم: مرزهای خانواده در روانشناسی

- مقدمه ۹۱
- فصل اول: زیر منظومه های خانواده در روانشناسی ۱۰۱
- زیرمنظومه زوجینی ۱۰۵
۱. قوانین زیرمنظومه زوجینی ۱۰۶
۲. مرزهای زیرمنظومه زوجینی ۱۱۵
۳. آسیب های زیرمنظومه زوجینی ۱۱۶
- زیرمنظومه والدینی ۱۲۰
۱. قوانین زیرمنظومه والدینی ۱۲۲
۲. مرزهای زیرمنظومه والدینی ۱۲۸
۳. آسیب های زیرمنظومه والدینی ۱۲۹
- زیرمنظومه برادران - خواهران ۱۳۵
۱. مرزها و قوانین زیرمنظومه برادران - خواهران ۱۳۷
۲. مرزهای بین چند زیرمنظومه برادر / خواهری ۱۳۹
۳. مراحل تحول زیرمنظومه برادران - خواهران ۱۴۱
- فصل دوم: مرزهای خانواده در روانشناسی ۱۴۵
- مرزهای درونی خانواده ۱۵۴
۱. مرزهای درونی روشن و منعطف ۱۵۷
۲. مرزهای درونی مبهم و آشفته ۱۶۲
۳. مرزهای درونی بسته و انعطاف ناپذیر ۱۷۱
- مرزهای بیرونی خانواده ۱۷۵

۱. مرزهای بیرونی روشن و منعطف ۱۸۰
۲. مرزهای بیرونی مبهم و آشفته ۱۸۲
۳. مرزهای بیرونی بسته و انعطاف ناپذیر ۱۸۹
- فصل سوم: ارزیابی مرزهای خانواده در روانشناسی ۱۹۱
- نقاط قوت رویکرد ساخت نگر ۱۹۲
- نقد مبانی عام رویکرد ساخت نگر ۱۹۳
- نقد محتوا و مبانی خاص رویکرد ساخت نگر ۱۹۸
۱. توافقی دانستن ماهیت زیرمنظومه ها و مرزها ۱۹۹
۲. قراردادی بودن ساختار قدرت در خانواده ۲۰۱
۳. عدم توجه به کیفیت شکل گیری، شرایط پایایی و انحلال خانواده ۲۰۴
۴. عدم جامعیت در تحلیل و درمان نابهنجاری های خانواده ۲۰۶
۵. عدم جامعیت در تعریف کارکرد خانواده ۲۱۲
۶. عدم جامعیت نسبت به اعضای زیرمنظومه فرزندان ۲۱۲
۷. تأکید افراطی بر ساختار و ضعف محتوی ۲۱۳

بخش سوم: مرزهای خانواده در قرآن کریم

- مقدمه ۲۱۷
- فصل اول: کیفیت و چیستی مرزهای خانواده در قرآن کریم ۲۲۹
- کیفیت مرزهای خانواده ۲۲۹
۱. مرزهای انعطاف پذیر ۲۳۳
۲. مرزهای انعطاف ناپذیر ۲۳۸
- چیستی مرزهای خانواده ۲۴۰
۱. مرزهای بینشی و شناختی ۲۴۱
۲. مرزهای رفتاری - حقوقی ۲۴۸
۳. مرزهای اخلاقی ۲۴۹

فصل دوم: مرزهای عام خانواده در قرآن کریم	۲۵۹
مرزهای ایمانی	۲۶۱
مرزهای فیزیکی خانواده	۲۶۹
مرزهای تعامل با نامحرم	۲۷۱
مرزهای روابط کلامی خانواده	۲۷۹
فصل سوم: مرزهای درونی خانواده در قرآن کریم	۲۸۷
زیرمنظومه زوجینی و مرزهای آن	۲۸۷
۱. تعهد خاص زناشویی	۲۹۶
۲. حدود تعاملات جنسی زوجین	۳۰۲
۳. حدود تعاملات غیر جنسی زوجین	۳۰۷
۴. فضای روانی - فیزیکی اختصاصی	۳۱۳
۵. رازداری خانوادگی و زناشویی	۳۱۷
۶. حدود انتظارات دو سویه	۳۲۰
زیرمنظومه والدینی و مرزهای آن	۳۲۸
زیرمنظومه برادران - خواهران و مرزهای آن	۳۴۲
فصل چهارم: مرزهای بیرونی خانواده در قرآن کریم	۳۵۳
مرزهای خویشاوندی	۳۵۷
۱. تفرد و عضویت موفق	۳۶۲
۲. انعطاف - نفوذناپذیری	۳۶۶
مرزهای تعامل با همسایگان و دوستان	۳۷۰
بخش چهارم: جمع بندی نتایج پژوهش	
مقدمه	۳۸۳

۳۸۵	فصل اول: یافته‌های پژوهش
۳۸۵	مرزهای خانواده در روان‌شناسی
۳۸۸	مرزهای خانواده در قرآن
۳۸۸	۱. مرزهای اولیه
۳۸۹	۲. مرزهای نهایی
۳۹۴	۳. تعریف مرزهای خانواده
۴۰۱	فصل دوم: مقایسه دو رویکرد روانشناختی و قرآنی مرزهای خانواده
۴۰۶	دیدگاه‌های مشترک دو رویکرد ساخت‌نگر و قرآنی
۴۰۹	دیدگاه‌های اختصاصی رویکرد ساخت‌نگر
۴۱۰	دیدگاه‌های اختصاصی رویکرد قرآنی
۴۱۹	فصل سوم: وجوه برتری الگوی قرآنی مرزهای خانواده
۴۲۵	فهرست منابع
۴۲۵	منابع فارسی
۴۵۰	پایان نامه‌ها و مقالات
۴۶۲	منابع انگلیسی
۴۶۵	پیوست ۱
۴۶۵	فهرست آیات
۵۱۳	پیوست ۲
۵۱۳	فهرست روایات

فهرست جدول‌ها

- ۱-۱- جدول مقایسه نظریه‌های خانواده درمانی _____ ۲۵
- ۱-۳- جدول مراحل تحقیق استخراج مرزهای خانواده از قرآن _____ ۸۶
- ۱-۴- جدول کلی مرزهای نهایی مرتبه اول، دوم و سوم مرزهای خانواده ۳۹۰
- ۲-۴- جدول مرزهای نهایی عام خانواده _____ ۳۹۱
- ۳-۴- جدول مرزهای نهایی زوجینی _____ ۳۹۲
- ۴-۴- جدول مرزهای نهایی والدینی _____ ۳۹۳
- ۵-۴- جدول مرزهای نهایی برادران- خواهران _____ ۳۹۳
- ۶-۴- جدول مرزهای نهایی بیرونی خانواده _____ ۳۹۳
- ۱۳-۴- جدول مقایسه دو رویکرد ساخت‌نگر و قرآنی _____ ۴۱۳

پیشگفتار

قرآن کریم چشمه فیاضی است که هدفی جز تربیت و هدایت انسان‌ها و رهنمون ساختن کاروان بشری به سر منزل سعادت دنبال نمی‌کند. اهمیت تشکیل خانواده و اصول مربوط به آن به عنوان اولین کانون تربیت و سعادت بشر، در آیات متعدد متبلور شده است.^۱ اسلام اساس خانواده را محبت و عشق دانسته است.^۲ قرآن این معجزه جاودانه و فرازمان، برکارکردهای بی‌شمار خانواده توجه داشته و به جهت اهمیت و تأثیری که این نهاد مقدس در رسیدن به اهداف عالی انسانی دارد، برای تشکیل و پایداری آن برنامه‌های ویژه‌ای دارد و در زمینه کیفیت و کمیت تعامل اعضای خانواده با یکدیگر و با بیرون این کانون دستورالعمل‌هایی ارائه کرده است.

---

۱. آیاتی از جمله: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتُنذِرَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ...﴾ نور: ۵۸؛ ﴿أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا...﴾ نور: ۲۷ - ۲۸؛ ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأُزْوَاجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ...﴾ مومنون: ۵ - ۷.

۲. ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً...﴾

خداوند متعال، آفرینش انسان را با پیوند زن و مرد آغاز نمود و آدم و حوا را در خانواده سکنا داد و با این تدبیر، فرزندان آدم را به سوی زوجیت دعوت و کمال انسانی را در همراهی و همدلی زوجین ترسیم نمود. تدبیر الهی، در قالب کشش تکوینی میان زن و مرد متجلی شده و انبیا، بشر را در کانون خانواده گرد هم آورده‌اند. قرآن و سنت دارای توصیه‌های عاطفی، شناختی و رفتاری است که رشد، سعادت و کارآمدی خانواده را تأمین می‌کند. تعالیم خانوادگی اسلام ما را به حدود و مرزهای آن رهنمون می‌سازد.^۱

مجموعه معارف اسلام به سه بخش تقسیم می‌شود؛ بینش‌ها و نگرش‌های کلی نسبت به جهان و انسان، دستورات اخلاقی و احکام عملی.^۲ حدود بینشی خانواده، به دانش‌ها و نگرش‌هایی اشاره دارد که برای رشد و کمال خانواده ضروری است. باورهای دینی به عنوان یک نگرش اصلی بر تمام ابعاد وجودی انسان اثرگذار است. وجود باورهای دینی مستحکم در خانواده، موجب تحکیم روابط خانوادگی خواهد شد و بی‌بهره ماندن آنان از آن‌ها مشکلات متعددی را در پی دارد که قرآن از آن به زندگی تنگ و سخت یاد کرده است.^۳ خانواده فاقد اعتقادات دینی یا دارای اعتقادات دینی ضعیف و متزلزل و همچنین خانواده دارای مرزهای عقیدتی ناصحیح افراطی، از نظر

۱. ر.ک: صفورایی، ۱۳۸۸، شاخص‌های خانواده کارآمد، ص ۲-۳

۲. مطهری، ۱۳۸۲، مجموعه آثار، ج ۲، ص ۳۱

۳. «وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى» طه: ۱۲۴

مرزهای عقیدتی خانواده‌ای آشفته یا تنیده می‌باشد که رشد و کمال خانواده و اعضای خود را مختل خواهد کرد.

تحقیقات نشان داده است؛ پایبندی‌های دینی و مذهبی در چگونگی روابط بین اعضای خانواده تأثیر دارد و تا حد زیادی تعیین‌کننده نوع روابط بین اعضای خانواده است و به‌عنوان بخش مکمل و یکپارچه یک ازدواج تلقی می‌گردد.^۱ برای مثال در پژوهش شناگویی و همکاران (۱۳۹۰) مشخص شد که پایبندی‌های مذهبی همبستگی معناداری با روابط اعضا در خانواده دارد.

یک هدف مهم ازدواج؛ تکامل روحی زوجین و تربیت فرزندان دارای اخلاق و رفتار اسلامی است. پرورش تعلق و پیوستگی در فرزندان یکی از ابعاد مهم تربیتی آنان است. این هدف زمانی محقق شده و نیاز را ارضا خواهد کرد که مرزهای اخلاقی زوجینی، والدینی و همشیرها شفاف باشد و توسط تمام اعضای خانواده محترم شمرده شود. چرا که پایه اخلاقیات، پایبندی به مرزها و حدود و نقش‌ها است. همچنین بخش عظیمی از کارآمدی و رشد خانواده مرهون پایبندی اعضای آن به حدود و مرزهایی است که در قالب احکام خانواده در تعالیم اسلامی تبلور یافته است.

دهه‌های اخیر از حیث پرداختن علوم روز به بحث خانواده و ساختار آن، از غنی‌ترین سال‌های پژوهش در این زمینه به حساب

---

۱. کیانی و همکاران، ۱۳۸۹، ابعاد جهت‌گیری مذهبی و مرزهای ارتباطی خانواده: یک

می‌آید. یکی از رویکردهای مطرح در حوزه خانواده؛ «رویکرد ساخت‌نگر»^۱ است. بر اساس این نگاه؛ خانواده ساختاری است که دارای سه زیرمنظومه^۲ بنیادی «همسران»، «والدین - فرزندان» و «همشیره‌ها» می‌باشد، که توسط «مرزهایی»^۳ فرضی از هم تمایز می‌یابند.^۴ هدف این رویکرد کمک به خانواده برای رسیدن به تبادل توأم با انعطاف «استقلال» و «به هم وابستگی» است که بهترین صورت برای رشد روانی - اجتماعی اعضای خانواده می‌باشد. به هم‌وابستگی به‌خودی‌خود هدف نیست؛ هدف، رسیدن به حد صحیحی از نفوذپذیری مرزهاست.^۵ خانواده‌هایی که زن و شوهر در رابطه با یکدیگر، تربیت بچه‌ها، رابطه با فامیل و مواجهه با دنیای خارج، مشکلاتی داشته باشند، خانواده بیمار به حساب می‌آیند. بنابراین درمانگر با هدف اصلاح این ساختار و مرزها به خانواده ملحق می‌شود. برای بازسازی خانواده، باید استراتژی‌های خاصی از این اهداف درمانی استخراج شود. مثلاً خانواده‌های خشک و بسیار تنیده به سمت ایجاد مرزهای درون و برون خانوادگی سوق داده شوند.^۶

۱. ساخت‌نگر یا ساخت‌گرا structural رویکردی است که به بررسی ساختار و سازمان خانواده و مرزبندی‌های میان زیرمنظومه‌ها می‌پردازد، گلدنبرگ و گلدنبرگ، ۲۰۰۸،

خانواده درمانی، ترجمه حسین‌شاهی و نقشبندی، ۱۳۹۵، ص ۴۲۴

2. Subsystems

3. Boundaries

۴. شلیپه و شوایتزر، آموزش درمان و مشاوره سیستمی، ترجمه پیرمرادی، ۱۳۸۰، ص ۳۶

۵. مینوچین، ۱۹۷۴، خانواده و خانواده درمانی، ترجمه ثنائی، ۱۳۸۶، ص ۱۹۱

۶. همان، ص ۳۵ - ۳۹ و ۳۱۹

با توجه به اهداف و استراتژی‌های رویکرد ساختاری خانواده، این سؤال‌ها مطرح می‌شود که؛ خانواده دارای عملکرد کارساز به چه معنا است؟ اهداف و استراتژی‌های مذکور باید تابع کدام قوانین و در چارچوب چه نظام ارزشی باشد که منجر به سلامت و کارآمدی بیشتر خانواده گردد؟ چگونه باید تشخیص داد که ساختار و مرزهای خانواده مختل شده و نیازمند تغییرات است؟ سنجش ساختار و مرزهای خانواده به وسیله کدام مقیاس استاندارد صورت گیرد تا نتایج آن اطمینان‌بخش باشد و بتوان براساس آن ساختار خانواده را تغییر داد؟ تغییرات ساختاری که هدف اصلی خانواده درمانی ساختاری است باید براساس چه اصول و قوانینی صورت گیرد؟ انعطاف‌پذیری مرزها بر چه اساسی به عنوان کارساز بودن خانواده تعیین شده است؟ حدود این انعطاف‌پذیری کجاست؟ ملاک نهایی حفظ کیان خانواده، انعطاف‌پذیری مرزها و نقش‌ها است یا براساس قرآن کریم پایبندی به حدود الهی؟ مجموعه تعالیم اسلامی در مورد خانواده، ما را به نظامی از حدود و مرزهای خانواده و ملاک‌های سنجش آن رهنمون می‌سازد که می‌تواند پاسخ‌گوی این سؤال‌ها، تأمین‌کننده کارآمدی خانواده و کمال اعضای آن باشد. از این رو نوشتار حاضر با بررسی آیات قرآن کریم و روایات تفسیری مربوط به خانواده و حدود و مرزهای آن، در پی کشف دیدگاه قرآن در مورد مرزهای خانواده است.